

สารบัญ

หัวข้อ	หน้า
บทคัดย่อ	ก
ABSTRACT	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญภาพ	ญ
สารบัญแผนภาพ	ฉ
สารบัญตารางภาคผนวก	ฐ
สารบัญภาพภาคผนวก	ฑ
บทที่ 1 บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
คำถามการวิจัย	3
วัตถุประสงค์การวิจัย	3
ขอบเขตการวิจัย	3
ข้อตกลงเบื้องต้นการวิจัย	4
นิยามศัพท์เฉพาะ	5
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	6
กรอบแนวคิดการวิจัย	6
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
หลักการทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	7
แนวคิดเกี่ยวกับระบบนิเวศ (Ecosystem)	7
แนวคิดเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity)	9
แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการทำนา (Rice Practice)	10

หัวเรื่อง

หน้า

แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิต (Livelihoods)	10
แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง (Change)	10
แนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของระบบ (System Property)	11
เอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ	12
วิวัฒนาการความเป็นมาของการเกษตรในประเทศไทย	12
การเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตทางการเกษตรในประเทศไทย	13
การเปลี่ยนแปลงการผลิตทางการเกษตรต่อการผลิตข้าว	16
ผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงการผลิตข้าวต่อรูปแบบการเลี้ยงสัตว์	17
ความรู้เกี่ยวกับควายไทย	17
การอนุรักษ์ควายไทย	29
รูปแบบการอนุรักษ์ควายไทย	32
บริบทชุมชนหนองเทิง	34
นวัตกรรมและเครือข่ายทางสังคม	38
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	42
การเลือกพื้นที่เป้าหมาย	42
การเลือกพื้นที่เป้าหมายระดับจังหวัด	42
การเลือกพื้นที่เป้าหมายระดับชุมชน	43
การเลือกกลุ่มเป้าหมาย	43
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือการวิจัย	45
แหล่งข้อมูล	45
เครื่องมือการวิจัย	46
การวิเคราะห์ข้อมูล	47
ขั้นตอนการวิจัย	47
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	50
ศึกษาการเปลี่ยนแปลงการดำรงอยู่ของควายจากอดีตถึงปัจจุบันในพื้นที่เป้าหมาย ...	50
บริบทชุมชน	50

การเปลี่ยนแปลงการดำรงอยู่ของควายจากอดีตถึงปัจจุบัน	56
การค้นหากลยุทธ์การอนุรักษ์ควายไทย	71
กลยุทธ์การอนุรักษ์ควายไทยในพื้นที่เป้าหมาย	71
กรอบแนวทางการขับเคลื่อนกลยุทธ์ในพื้นที่เป้าหมาย	74
การขับเคลื่อนกลยุทธ์การอนุรักษ์ควายไทยในพื้นที่เป้าหมาย	76
กลยุทธ์การเสริมสร้างสำนึก	76
กลยุทธ์การพัฒนา	88
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	104
สรุปผลการวิจัย	104
อภิปรายผล	107
ข้อเสนอแนะ	114
บรรณานุกรม	116
ภาคผนวก	121
ภาคผนวก ก เครื่องมือการวิจัย	122
ภาคผนวก ข เครือข่ายกลไกกรมการอนุรักษ์	146
ภาคผนวก ค ภาพกิจกรรม	151
ภาคผนวก ง ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิการทำวิทยานิพนธ์	159
ประวัติผู้วิจัย	161

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 ขั้นตอนการวิจัย	48
2 เปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ตามช่วงเวลา	57
3 กระบวนการผลิตข้าว	60
4 เปรียบเทียบรูปแบบการเลี้ยงควายตามช่วงเวลา	63
5 คุณค่าของควายในการดำรงอยู่ร่วมกัน	72
6 กรอบแนวทางการขับเคลื่อนกลยุทธ์ในพื้นที่เป้าหมาย	74
7 รายชื่อผู้พัฒนาแปลงพืชอาหารส่วนตัว	91

สารบัญภาพ

ภาพที่

หน้า

1	แผนที่ภูมิศาสตร์ที่ตั้งชุมชน	52
2	แผนที่ภูมิศาสตร์ขอบเขตชุมชน	53
3	การเสวนากลุ่มเครือข่ายกิจกรรมกาสรนุรักษ์	73
4	กำหนดกรอบกลยุทธ์การอนุรักษ์ควายไทย	75
5	ผู้แทนบริษัทเดอะมอลล์ กรุ๊ป ติดตามเยี่ยมชมผู้เลี้ยงดูแลควาย	77
6	ผู้แทนบริษัทเดอะมอลล์ กรุ๊ป สนทนากับเกษตรกร	78
7	น้ำส้มควันไม้ไล่แมลงในแปลงพืชผัก	79
8	การเรียนรู้นอกสถานศึกษาของนักเรียน	81
9	เครือข่ายองค์กรการรักษาความมั่นคงของชาติ	82
10	พิธีทำบุญไล่ชีวิตควายร่วมกับการอนุรักษ์ป่า	83
11	ชาวนาในจี่เรียไถนาเรียนรู้การใช้แรงงานควาย	84
12	ชาวนาในจี่เรียทดสอบประสิทธิภาพแก้สชีวภาพมูลควาย	85
13	พิธีมอบควายศูนย์ทรงรัตน์ ศรีสารคาม	86
14	มอบควายโรงเรียนเตรียมนาฮ้อยทุ่งกุลาร้องไห้	87
15	พิธีสู่ขวัญข้าว	87
16	พิธีสู่ขวัญควาย	87
17	โรงเรียนฝึกสอนควาย คนไถนา	89
18	แปลงพืชอาหารรวมของชุมชน	90
19	เครือข่ายร่วมปลูกป่า	82
20	เครือข่ายความร่วมมือโรงเรียนสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน	82
21	พิธีทางศาสนาปิดหนองน้ำ	93
22	วิธีการสำรองฟางข้าว	96
23	กลุ่มเป้าหมายเก็บมูลควายภายในชุมชน	97
24	บ่อแก้สชีวภาพมูลควาย	98

25 การฝึกสอนควายไถนา	100
26 การใช้แรงงานควายกร่องแปลงปลูกพืชผัก	101

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
1 กรอบแนวคิดการวิจัย	6
2 คุณสมบัติและองค์ความรู้กลุ่มเป้าหมาย	45
3 ความสัมพันธ์การดำรงอยู่ของควาย	67
4 ระบบนิเวศน์วิถีควาย	69
5 กลยุทธ์การอนุรักษ์ควายไทย	78
6 ความเป็นนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น	113
7 ความเป็นนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น	114

สารบัญตารางภาคผนวก

ตารางภาคผนวกที่	หน้า
1 แบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานระดับครัวเรือน	123
2 บันทึกเปรียบเทียบการใช้แก๊สปิโตรเลียมและแก๊สชีวภาพมูลควาย: รายเดือน	128
3 แบบการบันทึกภาคสนาม	130
4 ข้อมูลบันทึกภาคสนามกลยุทธ์เสริมสร้างสำนึก	131
5 ข้อมูลบันทึกภาคสนามกลยุทธ์พัฒนาระบบนิเวศน์วิถีควาย	139

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สารบัญภาพภาคผนวก

ภาพภาคผนวกที่	หน้า
1 นายสวัสดิ์ นามโคกกลาง	147
2 นายทองแดง เหมรา	147
3 นายทองวัน ศรีหาเวช	147
4 นายอ่อนสา สุขรัตน์	148
5 นายวิชัย เสาศมภพ	148
6 นายสังคม สมศรี	148
7 นายจันทร์ จันทะคาม	149
8 นายทวี หินแสงใส	149
9 นายวัลลพ ดีปราศรัย	149
10 นายวิจิตร วันนิจ	150
11 ระหว่างก่อสร้างโรงเรียนฝึกสอนควาย คนไถนา: 2554	152
12 หลังการก่อสร้างโรงเรียนฝึกสอนควาย คนไถนา: 2554	152
13 แปลงสาริตฝึกสอนควาย: 2554	152
14 การเสวนากลุ่ม: 2555	153
15 พิธีส่งขวัญข้าว: 2555	153
16 พิธีส่งขวัญควาย: 2554	153
17 โครงการไถชีวิตควาย: 2554	154
18 การสะท้อนกลยุทธ์ต่อ ดร.ลลิต ถนอมสิงห์: 2555	154
19 เปิดป้ายเครือข่ายกิจกรรมกาสรนุรักษ์: 2555	154
20 กลุ่มชาวนาประเทศไทยในจีเรีย: 2555	155
21 การสรุปบทเรียน: 2555	155
22 เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น : 2555	155
23 วิถีผลิตยากันขงี้ควาย: 2555	156
24 เตาเผาถ่านไม้ผลิตน้ำส้มควันไม้ไล่แมลง: 2554	156

ภาพภาคผนวกที่

หน้า

25	เครือข่ายโรงเรียนเตรียมนายร้อยทุ่งกุลาร้องไห้ : 2556	156
26	มอบถวายโรงเรียนเตรียมนายร้อยทุ่งกุลาร้องไห้ : 2556	157
27	แลกเปลี่ยนอาหาร : 2556	157
28	พิธีมอบถวายศูนย์ทรงรัตน ศรีสารคาม : 2556	157
29	ผศ. ดร.บัญญัติ แก้วส่อง สะท้อนกลยุทธ์ : 2555	158
30	เครือข่ายองค์กรรักษาความมั่นคงของชาติ : 2556	158

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY